

פסח שני שחל בשני בתרא ומנהגי תחנון בפסח שני

אוצר החכמה

ליום פסח שני אין היכר ומעמד מיוחד בספרות ההלכה והמנהגים של האשכנזים, אבל יום זה הודגש בספרי ההלכה והמנהג של הספרדים, לאט לאט חדר יום זה כבעל מעמד מיוחד בעיקר לאי אמירת תחנון בו גם לקרב האשכנזים, בראשונה כנראה לחסידים ואח"כ גם לחלק מהאשכנזים הלא חסידיים ובד בבד התעוררה ג"כ הבעיה איך לנהוג באותו יום כשפסח שני ותענית שני בתרא חלים באותו יום. נשתדל בס"ד לצטט את כל המקורות שנראו לו בענין זה.

כאמור לא הוזכר יום זה לאי אמירת תחנון בו בספרי העבודה והמנהגים הקדמונים האשכנזיים כמהרי"ל, מטה משה, מנהגי טירנא וכו'. הראשון שהזכיר דבר זה הוא השלי"ה (בדרך חיים ותוכחות מוסר) שבירושלים א"א תחנון בי"ד באייר. ואחריו היעב"ץ בסידורו שכתב, ראוי שלא לומר בו תחנון, עכ"פ. ולאחריהם מצינו לאשל אברהם לרא"ד מבוטצאץ בסי' קלא שכתב, דהנהגין שלא לומר תחנון בפסח שני וכו' נכון הוא לנו לעורר זכות פסח שני וכו',

הפוסקים הספרדים הפר"ח והשכנה"ג וכו' הביאו מנהג זה שלא לומר בפסח שני, ומהם, שדנו אם יאמרו בט"ו אייר או לא, והכריעו דבא"י ובמצרים המנהג פשוט לומר בט"ו באייר, וכמו כן כ"ה מנהג קושטא, ובשלונקי היו כאלה שאמרו וכאלה שלא אמרו, ושראוי למחות באלו שאין אומרים. הדברים האלה הובאו בקיצור בשערי תשובה סי' קלא ס"ק יט ובכף החיים שם אות צט.

אם כי כפי הנ"ל יוצא לדבר פשוט שאלה שעלתה על לבם לא לומר בט"ו באייר בחו"ל הוא משום ספיקא דיומא ושיש למחות בידם דאין להקל כ"כ בדבר זה עבור ספיקא דיומא, ואשר על כן באר"י המנהג פשוט לומר בט"ו אייר, מ"מ מוצאים אנו טעם חדש בדברי האדמו"ר ממונקאטש בספרו נמוקי אור"ח סי' קלא סעי' ו, לאלה הנמנעים מלומר

אח"ח 1234567

גם ביום ט"ו והוא כי בספר מחברת הקודש לתלמידי האריז"ל כתב במקום אחד לא לומר רק ב"ד ובמקום אחר גם לא לומר בט"ו יען כי בלילה אכלו פסח על כן מקודש קצת לזה גם יום שלאחריו בבוקר. כפי טעם זה יוצא איפוא שגם באר"י יש מקום למניעת אמירת תחנון גם ביום ט"ו.

כבר הזכרנו שהאשכנזים לא מנעו את אמירת התחנון ביום פסח שני וככה נמשך הדבר עד היום אצל האשכנזים מתפללי נוסח אשכנז בחוץ לארץ, וכמ"ש הפרמ"ג במ"ז בס"ס קלא דאין מנהגנו למנוע מלומר. אך החסידים מתפללי נוסח ספרד הנהיגו ביניהם שלא לומר תחנון בו ביום עפ"י מנהגי הספרדים. באר"י נהגו גם מתפללי נוסח אשכנז לא לומר תחנון בפסח שני כנזכר בספר אר"י להגרימ"ט ובלוח השנתי. דבר זה נובע, כפי שכבר הזכרנו בכמה מקומות אחרים בקשר לכמה דברים, שבראשית יסוד הישוב האשכנזי ע"י תלמידי הגר"א בירושלים התקבלו לנוסח אשכנז הנהוג בארץ כמה וכמה מנהגים מקרב הספרדים היות ובהתחלת יסוד הישוב לא היה לאשכנזים בירושלים בית כנסת מיוחד והתפללו ביחד עם הספרדים. ודבר זה הוא אחד המנהגים שהתקבלו מהספרדים.

למעשה אין היום בארץ בית כנסת הנוהג באמירת תחנון בפסח שני חוץ מבית הכנסת בשכון חזון איש והכולל חזון איש הנוהגים בכל דבר כפי מנהגי החזון איש זצ"ל. החזון איש זצ"ל נהג בארץ כמנהגו בחוץ לארץ בענין זה וכן בעוד מספר מנהגים שלא כמנהגי הארץ.

לפני שנסיים את הדיון אודות אמירת התחנון נזכיר עוד כמה פרטים המסתעפים מזה בענין אמירת למנצח אצל האשכנזים באר"י שלא אומרים בו תחנון אין מונעים מלומר בו למנצח אך הספרדים והחסידים שאצלם תחנון ולמנצח באותה הדרגא א"א בו גם למנצח.

כמו כן בענין אמירת תחנון בערב פסח שני למנחה. האשכנזים כאן נהגו לומר אז והטעם מובן מאליו כי גם בעצם יום פסח השני הרי העיקר

הוא מחצות היום והלאה כי אז התחילו בשחיטת הפסח וחצות היום הראשון משמש כאילו לערב של החג ולכן די אם מחסירים מלומר תחנון בשחרית אבל לא מאתמול במנחה.

אך לעומת זה בסדור האר"י המיוחס לר' שמואל ויטאל כתוב שאין אומרים תחנון גם במנחה בערב פסח שני וכתב שם אלו הם הימים שאין נופלים על פניהם כפי מהר"א מורי הרב זלה"ה. ור"ל מורנו הרב ר' יצחק אשכנזי ושם כתב י"ג באייר במנחה וכו'. גם בסדור הרש"ש כתוב שאין לומר במנחה ב"ג אייר. וכן כתוב כן בסדור הגרש"ז נוסח חב"ד. ובעוד איזה סידורי ספרדיים.

יש להעיר כי כמו שכותב האדמו"ר ממונקטש בנימוקי אור"ח שם, כי גם הנמנעים מלומר גם בט"ו באייר, וכמו שנהג בעצמו כמובא בדרכי חיים ושלוש אות קצ"א, מ"מ אם חל ט"ו בשבת לא ימנעו מלומר צדקתך וכו' כי דבר זה כוחו יפה גם לנוהגים שלא לומר בערב י"ד למנחה, וכשחל בשבת לא ימנעו מלומר צדקתך. נציין עוד גם את מנהגו של הגאון מהר"ם א"ש כפי המובא בזכרון יהודה ע' לד, כי ביום י"ד אייר לא אמר תחנון וגם לא במנחה שלפניו.

בעיה מיוחדת מתעוררת איפוא בשנים שבהן הפסח חל במוצ"ש שאז חל יום פסח שני ביום תענית שני בתרא, לפני שעשיית היכר בפסח שני התפשט בין האשכנזים לא היתה בעיה זו קיימת כי גם הספרדים לא נהגו מעולם בתעניות אלו והאשכנזים הנוהגים בתעניות אלו לא נהגו בפסח שני, אך משעה שדבר זה התחיל להתפשט בין האשכנזים וכנראה בהשפעת חוגי החסידים הראשונים התעוררה איפוא בעיה זו ביתר שאת נשתדל להעתיק בקצור את כל המדובר בזה.

ודרך אגב מעניין הדבר שבין הטענות הרבות שהופנו נגד חוגי החסידים הראשונים ע"י חוגי המתנגדים הרי טענה אחת היתה שאם חל פסח שני בשני בתרא אין הם מתענים בו.

הראשון בזה הוא היעב"ץ בסידורו שסידורו סודר באמת בפרטות לשנה
 כזו שבה הפסח השני חל בשני בתרא למרות דבריו שהובאו לעיל שראוי
 עכ"פ לא לומר בו תחנון, כותב הוא שהשנה חל בו בה"ב ומשמע שדעתו
 היא להתענות אז בו.

בספר לקוטי מהרי"ח ח"ג דף מד ע"ב כי דהיד שאול כתב דאין מתענין,
 והאשל אברהם בוטאשט בסיי קלא כותב דאם חל בו בה"ב במדינות
 אלו יש לעשות דרך פשר ולומר בו סליחות, אא"א ולמנצח ולא והוא
 רחום ותחנון כמו בברי"מ ורשאי להתענות בו. ובעתים לבינה מנהגי
 חודש אייר כי דאומרים סליחות וי"ג מידות והוא רחום ונפ"א ואבינו
 מלכנו, ואין מתענין בו, ולמנחה א"א תחנון, כי אז עת הקרבת פסח שני
 וכותב דכל זה מצאתי, וכנראה דבמקומו אמרו תמיד תחנון בפסח שני.

המהרש"ם ח"ו ס"י לב פסק ג"כ דמותר להתענות בו, אך הגרי"ש נתנזון
 [בה' יד שאול שהוזכר לעיל יו"ד ס"י תא ס"ו] וביוסף דעת [שם ד"ה
 שוב] פסק לאיסור, ויעוין עוד בדעת תורה ח"א עמ' קפ"ו בענין זה.

המהר"ם א"ש שכאמור הובא לעיל התחיל לא לומר תחנון ביום זה רק
 מיום בואו למדינה שבה כיהן בתור רב לאחרונה ששם נהגו שלא לומר
 תחנון באותו יום ובעת שהתחיל אמר כי שיחול יום התענית הנ"ל בפסח
 שני שהוא דבר נדיר אז נידון בדבר מה לעשות. אך הוא לא זכה לזה כי
 נפטר בדיוק בחורף של שנה כזו שבה הפסח שני חל בבה"ב (תרי"ב),
 אחר פטירתו דנו בניו בנידון והגיעו למסקנא היות ותענית בה"ב נתקבל
 ונתפשט בבני אשכנז לפני שהתקבל כ"כ יום פסח השני וגם להיותו נדיר
 מאוד כנ"ל לכן הוי זה כאלו התחילו להתענות דאין מפסיקין בו אף
 לראשי חדשים ומכ"ש ליום זה אשר מצד הדין אין בו איסור כלל
 להתענות. ודברים ברוח זאת מצאתי בספר מחברת הקודש לתלמידי
 האריז"ל בדף קה ע"ד, שכתב ג"כ דהנוהגים להתענות בה"ב והוא להם
 מנהג קבוע הרי הוא כאילו התחילו ואין מפסיקין, ע"כ.

בארץ ישראל דנו בזה הגדולים גם כן וכפי עדותו של הגרי"מ חרל"פ שהובאה במפתחות לשו"ת מהרש"ם ח"ו הרי מצאו כתוב בפנקס של חורבת ריה"ח שאם יארע כן לא יתענו בה"ב אלא שני תעניות הראשונות. והובא זה ג"כ בספר אר"י ס"י י"ח סעיף א' וכן בלוח אר"י בשנים שקביעותם הוא כן. אלא שכתב שם דיש מתענים עד חצות ויש דוחים התענית ליום אחר וכשמברכים בה"ב אין מדלגים "ושני". כמו כן המנהג שא"א אז שום סליחות רק א"א ולמנצח.

בספרי פלגי מים פ"א במו"ה 7 הנני כותב כי עפ"י הראב"ה בהל' תענית עמ' 595 שכתב דבתעניות היחידים שמתענים על הגשמים שחל בהם יום שאין מתענים בו יתענו תמורתו יום אחר משני או חמישי. הרי דהיה ראוי להנהיג גם כאן כן לכתחלה ולקבוע את התענית האחרון במקום ביום השני שחל בו פסח שני, ליום החמישי שאחריו עם אמירת הסליחות באותו יום. ע"כ. אמנם כיון דסו"ס אין דבר זה נהוג אין להטריח על הציבור יותר מהמנהג הנהוג.

אצל החזון איש זצ"ל שנהג כאמור לומר תחנון בפסח שני אמרו בשנת תש"י גם סליחות בה"ב ביום שני בתרא שחל בפסח שני אז, אך כאמור הוא היה כנראה יחיד במנהגו, באר"י, זיע"א.

יש עוד להוסיף מספר זכותא דאברהם מנהגי הגה"צ מצכינב זצ"ל ע' ה' סעי' כג' שבפסח שני אמרו תחנון. ועיין עוד בספר ער"פ שחל בשבת להרה"ג ר' צבי כהן שליט"א בפרק כ"ו ושם בהערות ממני (ש.ד.) בסוף הספר, עוד מובאות מהפוסקים בנידון זה.

ולמעשה המנהג הכללי באר"י כנראה מבין כל העדות חוץ מבתי כנסת בב"ב הנוהגים כפי מנהגי מרן החזו"א זצ"ל דאין אומרים הסליחות ולא והוא רחום ונפילת אפיים כשחל פסח שני בשני בתרא וגם אין מתענים בו, וכן המנהג אצלנו במנין ותיקין, וכמו כן בשנה כזאת המנהג במנין הנ"ל שאומרים במי שברך בבה"ב רק שני וחמישי, (ודלא כלוח אר"י).